कक्षा दुईको मेरो नेपाली र
व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना

सविता पराजुली
परीक्षा क्रमाङ्क : २०४००४६/२०७०
त्रि.वि.दर्ता नं. : ९-२-२०४-१७२-२००८

नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग
सुरुङ्गा, झापा

सन् २०१९/२०७५

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत *कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना* शीर्षकको शोधपत्र मैले सम्बन्धित पक्षमा गहन अध्ययन गरी तयार पारेकी हुँ। यसमा भएका तथ्य सबै प्रामाणिक हुन्। यो मेरो मौलिक प्रस्तुति हो अन्यथा भएमा म कानुनअनुसार दण्डित हुन तयार छु।

मितिः २०७५।०९।१६

शोधार्थी
सविता पराजुली
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग

(त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त)
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
कनकाई नगरपालिका–३, सुरुङ्गा (झापा)
स्था : २०४७
☎ ०२३-५५०१५३
Fax : ०२३-५५०८५३
Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.
प.सं.

मिति :.............................

शोधनिर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको पाठ्यांश नेपाली शिक्षा ५९८ प्रयोजनार्थ प्रस्तुत *कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना* नामक शोध शीर्षकको शोधपत्र यस क्याम्पसका शोधार्थी सविता पराजुलीले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधकार्यसँग म पूर्ण रूपमा सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०७५।०९।१६

शोधनिर्देशक
सहप्रा. जीवनाथ सुवेदी
नेपाली शिक्षा विभाग
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली विषयको पाठ्यांश ५९८ को प्रयोजनको निम्ति आधारभूत तहअन्तर्गत रहेको *कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना* शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र श्रद्धेय गुरु सहप्राध्यापक जीवनाथ सुवेदीको निर्देशनमा तयार पारिएको छ । यस कार्यमा अनेकौं चुनौतीहरूलाई सामना गर्दै र विविध बाध्यात्मक परिस्थितिका बावजुद पनि आफ्नो अमूल्य समय दिई शोधपत्रको प्रारम्भदेखि हालसम्म अपार उत्साहबर्धक प्रेरणारूपी कुशल निर्देशन तथा महत्त्वपूर्ण सुझाव प्रदान गर्नुहुने नेपाली शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख विष्णुप्रसाद कोइरालाका साथै क्याम्पस प्रमुख विकास उप्रेतीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मलाई विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय तहसम्मको अध्ययन कार्यमा प्रेरणा दिँदै जस्तोसुकै कठिन परिस्थितिमा पनि अहोरात्र खटेर, अनुकूल वातावरण, उचित सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्नुहुने परम पूजनीय पिता र ममतामयी माताप्रति आजीवन ऋणी छु । यस कार्यमा आएका विविध चुनौती र समस्याहरूलाई सहज रूपमा सामना गरी आवश्यक सल्लाह दिँदै सहयोग गर्ने मेरा जीवनसाथी मनोज कोइरालालाई धन्यवाद दिन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्न प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने साथीहरू लक्ष्मी काफ्ले, नवीन पौडेल लगायत सम्पूर्ण साथीहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै यस कार्यलाई गन्तव्यमा पुऱ्याउन सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण आफन्तहरू, विद्यालय तहदेखि हालसम्म अध्यापन गर्ने मेरा सम्पूर्ण गुरुजनहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै कनकाई बहुमुखी क्याम्पसका कर्मचारी हरि ढकाल लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति त्रिभुवन विश्वविद्यालय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

मिति : २०७५।०९।१६ सविता पराजुली

शोधसार

कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशात्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम. एड. दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजन पूर्तिका लागि तयार पारिएको हो । यस शोधकार्यको उद्देश्य आधारभूत तहअन्तर्गत पर्ने कक्षा दुईको नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरण पाठ्यपुस्तकको प्राज्ञिक र भौतिक विशेषताका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनलाई पूरा गर्नका निम्ति सामग्री सङ्कलनका रूपमा तालिका, सूचीपत्र, टिपोटपत्र आदि साधनबाट सङ्कलन गरिएका असाङ्ख्यिक तथ्याङ्कहरूलाई पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताहरूमा आधारित भएर तुलनात्मक विधिबाट विश्लेषण गरिएको छ ।

कक्षा दुईको नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरण पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययनबाट भौतिक पक्षका आवरण, कागजको गुणस्तर, मसीको प्रयोग, छपाइ, बँधाइ जस्ता विशेषताहरू व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणमा उपयुक्त रहेको र प्राज्ञिक पक्षका विधिको छनोट तथा विविधता, पाठको प्रस्तुतीकरण, भाषा, शब्दभण्डार, नमुना अभ्यास, भाषिक सीप सन्तुलन जस्ता विशेषताहरू नेपाली पाठ्यपुस्तकमा उपयुक्त रहेको देखिन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकको सुरुवात कविता विधाबाट भएको र दुवै पाठ्यपुस्तकमा कथा विधाका पाठहरूको आधिक्य रहेको छ । नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठ तथा अभ्यास सङ्ख्या बढी रहेको र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणमा विधागत पाठ सङ्ख्या कम रहेको पाइयो । भाषिक सीपका सबै पक्षलाई विशेष जोड दिएको देखिन्छ तर दुवै पाठ्यपुस्तकमा तुलनात्मक रूपमा लेखाइ सीपको अभ्यास अत्याधिक रहेको देखिन्छ । बोलाइ सीपका लागि पूर्व पठनमा विभिन्न विभूति तथा विश्व सम्पदा सूचीमा परेका चित्रहरू वर्णनका लागि समावेश गरिएको छ ।

यस अध्ययनलाई जम्मा पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । अध्याय एकमा शोध परिचयअन्तर्गत शोध शीर्षक, शोध प्रयोजन, समस्या कथन, उद्देश्यहरू, औचित्य, सीमाङ्कन, रूपरेखा उल्लेख गरिएको छ भने अध्याय दुईमा सैद्धान्तिक परिचयको चर्चा गरिएको छ । अध्याय तीनमा विधि तथा अध्ययनको प्रक्रियाअन्तर्गत तथ्याङ्क सङ्कलनको

स्रोत, तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन, तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण विधि तथा अध्ययनको अवधारणाको ढाँचाको चर्चा गरिएको छ । अध्याय चारमा व्याख्या विश्लेषण अन्तर्गत बाह्य, आधारमा कक्षा दुईको नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना आवरण, आकार प्रकार, कागजको गुणस्तर, छपाइ र बँधाइ, अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ र मूल्य सुलभताका आधारमा तथा आन्तरिक आधारमा प्रस्तुतीकरण, पाठको विविधता, भाषा, शब्दभण्डार, नमुना अभ्यास, चित्रहरू, अन्य विविध छन् भने अध्याय पाँचमा सारांश, निष्कर्ष र सुझाव समावेश गरिएको छ । सुझावअन्तर्गत, नीति निर्माण, कार्यान्वयन तहप्रति लक्षित गरिएको छ भने भावी अनुसन्धानको सम्भावना देखाइएको छ । अन्त्यमा सन्दर्भसूची प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

विषय **पृष्ठ सङ्ख्या**

अध्याय एक

शोधपत्रको परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि १
समस्या कथन ३
अध्ययनको उद्देश्य ३
अध्ययनको औचित्य ४
अध्ययनको सीमाङ्कन ४
शोधपत्रको रूपरेखा ५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा

पूर्वकार्यको समीक्षा ६
अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता ११
सैद्धान्तिक अवधारणा १२
भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषण तथा तुलनाका आधारहरू १३

अध्याय तिन

विधि तथा अध्ययनको प्रक्रिया

अध्ययनको ढाँचा १८
तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत १८
भाषाशिक्षणसँग सम्बन्धित सैद्धान्तिक पुस्तकहरू १९
अनुसन्धान प्रतिवेदनहरू १९
तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन १९
तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण विधि २०
अध्ययनको अवधारणात्मक ढाँचा २०

अध्याय चार

कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलनात्मक विश्लेषण

भौतिक पक्षको आधारमा कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक

नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना २२
आवरण पृष्ठ २२
आकारप्रकार २४
कागजको गुणस्तर २४
छपाइ र बँधाइ २५
अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ २६
मूल्य र सुलभता २७
प्राज्ञिक पक्षको आधारमा कक्षा दुईको मेरो नेपाली र व्यावहारिक
नेपाली साहित्य तथा व्याकरणको तुलना २८
विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु २९
विधाको छनोट ३०
पाठको प्रस्तुतीकरण ३६
पाठको विविधता ३८
भाषा ४०
शब्दभण्डार ४१
नमुना अभ्यास ४२
चित्र ४३
अन्य/विविध ४३
प्राप्ति तथा सारांश ४४
प्राप्ति ४५
सारांश ४६

अध्याय पाँच

निष्कर्ष र सुझाव

निष्कर्ष ४७
सुझाव ५०
सन्दर्भसामग्री सूची ५३
परिशिष्टहरू
व्यक्तिगत विवरण

तालिका सूची

तालिका नं.	पृष्ठ सङ्ख्या
१ : कथाको क्षेत्रगत तुलना	३१
२ : कविता विधाको क्षेत्रगत तुलना	३२
३ : निबन्ध/प्रबन्ध विधाको क्षेत्रगत तुलना	३३
४ : चिठी विधाको क्षेत्रगत तुलना	३३
५ : शब्दभण्डार र उखानटुक्काको प्रयोग	३४
६ : संवादको तुलना	३४
७ : व्याकरणगत प्रकारको तुलना	३५
८ : विधागत पाठको तुलना	३७
९ : विधाको क्षेत्रगत तुलना	३९